

מוטיב המלחמה והכמיהה לשלום בסיפור הערבי בישראל

מחמוד עבאסי

מצבו המיוחד של הערבי הישראלי בהיותו, מצד אחד שייך לבני עמו מהבחינות הלאומיות, הדתיות והתרבותיות, והיותו מצד שני אזרח ישראלי החי במדינת ישראל וכפוף לחוקיה, יצר בקרבנו קונפליקט עמוק, הידוע בז'ארגון הפוליטי בביטוי "הגפוש החצו" יה". רבים מאמינים שידה של המלחמה היא שיצרה קונפליקט זה, וששלום צודק היה בוודאי פותר בעיה מסובכת זו, המעיקה רבות על נפשו של האזרח הערבי בישראל.

מכאן מצאו מספרים אחדים טעם להביע את הסתייגותם מן המלחמה ותוצאותיה המחרדות, ואת כמיהתם לשלום. המלחמה זורעת יאוש בנפשו של המספר זכי דרויש. סיפורו "נפילת המר" אות" (ר' "אל-שרק", יוני 1971, עמ' 9-10), מהווה זעקה אנושית נגד המלחמה, ההורסת את הישגי האדם ומכבידה על חיים נורמ" ליים באזור. קול קריין הרדיו, המודיע על אסונות המלחמה, לוח המודעות ברחובות ובקולנוע והעתונים עם המדעות במסגרת השחורה, מעיקים מאד על עלי גיבור הסיפור. הוא עומד לפני אחד הלוחות, זועק מרות ומנסה לכלות בו את זעמו.

"לא יכול היה להרוס את לוח המודעות. תפס בקצה הנייר השחור ותלש אותו, אחרי-כן תלש יתר הניירות, עד שהלוח נהיה ערום. הוא היה ממלמל מלים לא מובנות. אני עמדתי בפניה ובכיתי, האנשים שנקהלו סביבו מתאו לו כפיים במשך זמן רב" (שם, עמ' 10).

הטרגדיה של עלי בסיפורו של זכי דרויש, היא הטרגדיה של האדם הרואה כי המלחמה הורסת את הישגיו, ומחסלת את עולמו האנושי. סיפור אחר של זכי דרויש באותו נושא הוא "התופים" (ר' "אל-שרק", אפריל 1971, עמ' 37-39). כאן מסמל התוף את ההכרזה על המלחמה. כמאל חי אותה טרגדיה שחי עלי בסיפור הקדום. העיר עם אוירת המלחמה והחברים שנהרגים במלחמה וקולות התופים המסמלים את הטרגדיה הלוחצת על קיומו ממש, טרגדיה הנובעת מלבו ונשפכת מעיניו העצובות". הקול שלוחץ על גולגולתו של כמאל הוא קול תופי המלחמה: "התופים דופקים על ראשי, תופי המלחמה" (עמ' 39).

המוצא היחידי הוא הטיית גשר על פני תהום הקונפליקט בין שני העמים, גשר שיחזיר את האהבה והידידות ביניהם. רעיון זה מוצא ביטוי בסיפור "הגשר" של זכי דרויש, הכלול בספרו "הגשר והמבול" (ירושלים, 1972). איש לא ניסה לעבור את הנהר המפריד בין שני מחנות יריבים, שאיבה עמוקה מפרידה ביניהם, השנאה היא ירושת אבות, אבל גשר מוקם על הנהר והאהבה וההבנה תופסות את מקום השנאה והאיבה. "מצאתי את ילדי כפרי משחקים עם ילדי הכפר השני וחייכתי" (שם, עמ' 102).

הערה: פרק נוסף מעבודתו של מחמוד עבאסי יופיע באחד הגליונות הקרובים.

(111)

הסמל ברור למדי. זהו סיפורם של בני שני העמים: שלושת ה"מקרים של הריב בסיפור מרמזים על שלוש המלחמות שלא הצליחו להביא את השלום המיוחל (אגב, הסיפור נכתב לפני המלחמה הרביעית).

אותה תקווה של דו־קיום בסיפורו של זכי דרויש חוזרת אצל אמיל חביבי, המביע ציפיה לשירה וריקוד בצוותא, בין ילדים ערבים ויהודים (ר' "שיטת ששת הימים, עמ' 50).

לעומת זכי דרויש, אין מוסטפא מורא נוקק לסימבליקה בהת" ייחסו לנושא המלחמה, המשאירה יתומים ואלמנות. עומר, הדמות הראשית בסיפור "דמע האפר" (פורסם לראשונה ב"אל-שרק", יולי 70, עמ' 7-11) עובד בפירוק טנקים לצורך איסוף גרוטאות, והוא נתקל בשארית גופתו של חברו במפעל הבלוקים, ואחרי-כן בטבעת-הנישואין של אחיו עאמר: "המוות לכל אלה המסיתים למלחמה" (שם, עמ' 11). מורא מבליט את שותפות הגורל של ערביי ישראל הנושאים נטל כבד במלחמה: "אנו הורגים את אחינו מעבר לגבול כפי שאתם עושים, האם יש טרגדיה הדומה לזו שאנו חיים בה?" (עמ' 8).

מוסטפא מורא מסביר בראיון עמי שהתפרסם ב"אל-שרק", את ההנחות שלו בקשר לסיפורו "דמע האפר" זה האומר: "הקריאה הכנה לשלום היא המקור והעיקר בהשקפת עולמי, כי טרגדיית המלחמה, המלחמה עצמה, מביאה הרס וכליון על האזרחים, פה ושם (ר' שם, אוקטובר 70, עמ' 33-34). אין הבדל בין דמעות האמהות השכולות והיתומים שם, וכאן. ומורא מעיד שתופעה אנושית כנה זו מודגשת בכמה מסיפוריו בנוסף ל"דמע האפר" כגון: "בין שתי מלחמות", "המוציא את המת מן החי", "האזרחית חדיגיה", "השלג נמס" וכן "שיבת הפלחים", ועוד (כוללים בספריו "דרך העיניים", "דמע האפר" והאהבה המחוררת").

הקבלה מעניינת של גיעות המלחמה בשני הצדדים נמצאת בסיפורים של מספרים אחרים:

"בדמעות המלאכים" (ר' "אדמה שאינה מניבה מוות"). מגולל מוחמד אבו ריא את סיפורם של שני חיילים, משה היהודי ומוחמד הערבי הנפרדים ממשפחותיהם, נהרגים במלחמה ונשמותיהם מתאחדות בנשמה אחת, דבר הגורם בעיות למלך עוראל המתאונן בפני אלוהים: "מה זה אלה, אתה בראת אותם בנפרד והם חוזרים אליך מאוחדים" (עמ' 101). השנאה היא שהפרידה ביניהם, הם יחיו בצוותא בעולם העליון לאחר הסרת הקליפה המקוללת: "בכה עמי עוראל, שמא דמעותינו המטוהרות יהיו גרעין של שלום עלי אדמתנו האהובה, אדמת הנביאים וארץ השלום" (עמ' 102).

סיפור שלישי הנשען על אותו מוטיב של הקבלה: תאור של ערבי שגול ויהודי שכול, הוא הסיפור של יוסף סויד "דבר-מה

התחיל לזנוח" (ר' "אל-ג'ידיד", פברואר 72, עמ' 44-45). מתיצת השנאה בין פועל יהודי ועמיתו הערבי נהרסת כאשר שניים מתוודעים איש לרעהו ומתברר ששניהם שכולים בגין המלחמה. סצינה דומה, של מיפגש בין יהודי וערבי והסרת השנאה תוך קריאה כנה, נמצאת בסיפורו של מוחמד עלי טאהא "סערה בקף": "דידי, אחי, בואו, אתה ואחייך כדי שנבנה את הספינה מחדש" (ר' "כדי שתזרח השמש", עמ' 26).

בדומה ל"גשר" של זכי דרויש, בונה מוסטפא מורא קיר לאהבה ולסובלנות המרמז ליחסים תקינים בין שני העמים. "קיר האהבה" נבנה למרות הכל, ובו "דלת המקשרת בין שתי המשפחות" (ר' "בני באוניברסיטה, עמ' 158).

הסופר מוחמד אבו ריא מייחד את רוב סיפוריו לנושא המלחמה והשלום. קובץ הסיפורים שלו מכיל עשרה סיפורים ששמונה מהם עוסקים בנושא האנושי של הוקעת המלחמה וקריאה לשלום. הוא אף מקדיש את הספר, "לכל אם בכל מקום בעולם, המגדלת את בנה בסבלה, באהבתה, בדמעותיה, ופודה כל שערה שלו בכל מחסני הנשק שבעולם". בסיפורו "השער לא יינעל שוב" (שם, עמ' 9-16) מרמזו הוא לשער ההבנה והדו־קיום. השער אינו עומד בפני הרצון העז של חסידי השלום והוא נפתח לרוחבו, למרות נסיונותיהם של מחרתרי המלחמה לעשות שער חוק יותר, הם לא יצליחו וחסידי השלום ינצחו. סיכומו של הרעיון הוא שלא יינעלו השערים יותר בין בני שני העמים וזהו רעיון החזר בסיפור "הגשר" של זכי דרויש, "קיר האהבה" של מוסטפא מורא ו"סערה בקף" של מוחמד עלי טאהא.

המספר מוקיע את המלחמה גם בסיפור שעל שמו נקרא הקובץ "אדמה שאינה מניבה מוות" כשהכוונה לאדמת הקודש. אבו-סאלם העולה על מוקש, מתאונן ומגנה המלחמה: "מה לנו ולמלחמה, מדוע האנשים אינם חיים בשלום, אפילו בכפר, איננו נלחמים עוד" (עמ' 47).

הכמיהה לשלום מתבטאת ביתר-שאת ב"אדמה שאינה יודעת גבולות", שנושאי הסכסוך בין אבו כאלד, ואבו שפיק, שני שכנים, על חלקת אדמה. הם מגיעים למסקנה, שכדאי להשלים ולחיות בבטחון מתוך אמונה בשלום, והם מסירים את הגבול בין אדמתיהם: "ולסוף הוסר הגבול, כי האדמה אינה יודעת גבולות, והרי היא, כפי שברא אותה אלוהים, חלקה אחת, ירוקה ושטוחה בצבע השלום" (עמ' 114).

בראיון עם מישל חדאד מדגיש מוחמד אבו-ריא שהוא בחר את השם "אדמה שאינה מניבה מוות" לקובץ סיפוריו מתוך אמונה ש"הארציה היא ארץ אהבה ושלום, ארץ הנביאים, ולא ייתכן שה" מוות ייתיה בה". אבו-ריא מעיר באותו ראיון, שהוא ניסה בסיפוריו להבליט את הצדדים האנושיים בטרגדיה:

"אני חלק בלתי-נפרד מן האזור, חי בו, מרשע מן הנסיבות המשפיעות עליו, אינני מבין בפוליטיקה, אך אני מדבר על מלחמה כאדם השונא מלחמה" (ר' "אל-אנבאא", 17.5.74).

סלמאן פלאח, מביע את סלידתו מן המלחמה בהקשר אחר בסיפור "שייד סלים". שייד סלים יצא מכפרו השוכן במרומי הכרמל ומגיע לאמריקה כדי לברוח מהגיוס התורכי, שם הוא מתחתן ונולדת לו בת, הוא לא יכול לחזור ארצה והגעגועים מכרסמים בלבו. הוא חי במתקה והמספר שואל לאחר תיאור תלאותיו וגעגועיו: "וכעת, האם מבינים אתם מדוע שונא שייד סלים את המלחמה תמיד, אף-על-פי שלא השתתף בה מעולם? (ר' "מפגש", חוב' ג', מאי 1968, עמ' 107)